

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-1-65-17>

УДК 378.046-021.64:34

Омельяненко В.В.

Класичний приватний університет (м. Запоріжжя)

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ПЕРЕВІРКИ ЕФЕКТИВНОСТІ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ З ПРАВОЗНАВСТВА

Анотація. У статті експериментально доведено, що реалізація структурно-функціональної моделі позитивно вплинула на процес формування професійно-етичної компетентності у майбутніх бакалаврів з правознавства. Ефективність реалізації структурно-функціональної моделі формування професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства у процесі фахової підготовки відображено у динаміці рівнів сформованості аналізованої компетентності у студентів контрольної та експериментальної груп. Статистична значущість отриманих результатів підтверджена за допомогою t -критерію Стьюдента. Відмінності в ЕГ до та після експерименту виявилися статистично значущими (теоретичне значення t -розподілу Стьюдента становить $t=1,97$, а одержаний коефіцієнт $t=4,33$ значно перевищує табличне значення). Це дозволило стверджувати, що результати експериментальної перевірки в цілому доводять ефективність запропонованої структурно-функціональної моделі формування професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства у процесі фахової підготовки.

Ключові слова: дослідно-експериментальна робота, педагогічний експеримент, реалізація, структурно-функціональна модель, професійно-етична компетентність, майбутні бакалаври з правознавства.

Omelianenko Viktoriia

PostClassic Private University (Zaporizhzhia)

RESULTS OF EXPERIMENTAL AND EXPERIMENTAL VERIFICATION OF EFFICIENCY PROFESSIONAL AND ETHICAL COMPETENCE OF FUTURE BACHELORS OF LAW: THE FORMATION OF STRUCTURAL AND FUNCTIONAL MODEL

Summary. The system of special educational activities aimed at the formation of professional and ethical competence of bachelor of law in the professional training is presented as a structural-functional model. The article experimentally substantiated that the implementation of the structural-functional model had a positive effect on the process of the formation of professional and ethical competence in future bachelors of law. The effectiveness of the implementation of the structural-functional model of the formation of professional and ethical competence of future bachelors of law in the process of professional training is reflected in the dynamics of the levels of formation of the analyzed competence among students of the control and experimental groups. The statistical significance of the results obtained was confirmed using Student's t -test. The differences in the EG before and after the experiment turned out to be statistically significant (the theoretical value of the Student's t -distribution is $t=1.97$, and the resulting coefficient $t=4.33$ significantly exceeds the tabulated value). This suggests that the results of experimental testing in general prove the effectiveness of the proposed structural-functional model of the formation of professional and ethical competence of future bachelors of law in the process of professional training.

Keywords: experimental work, pedagogical experiment, implementation, structural and functional model, professional and ethical competence, future bachelors of law.

Постановка проблеми. Актуальність порушеної проблеми зумовлена нагальною потребою в професійній підготовці фахівців-професіоналів у сфері права, здатних ефективно відстоювати і захищати права та законні інтереси, честь і гідність кожного громадянина України, бути провідником соціальної відповідальності, справедливості, совісті, милосердя й гуманізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості професійної підготовки майбутніх правознавців детально розглянуто низкою науковців (А. Борейчук, А. Бочевар, О. Браткова, М. Василенко, М. Васильєва, Ю. Марченко, Т. Масленникова, Л. Насіленко, С. Пелипчук, В. Рижиков, В. Савіщенко, С. Циганій). Проблеми формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців досліджували І. Жадленко, В. Нагаєв, Н. Петренко, О. Пономарьов, О. Слободянюк, Л. Хоружа, Н. Шевчук та ін.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є висвітлення результатів дослідно-експерименталь-

ної перевірки ефективності структурно-функціональної моделі формування професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства у процесі фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу. З метою систематизації експериментальних даних на контрольному етапі педагогічного експерименту нами було здійснено комплекс моніторингових дій щодо діагностики кінцевого рівня сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства у процесі фахової підготовки, при чому методики застосовувалися, обрані на констатувальному етапі експерименту.

Для експерименту було обрано 248 студентів спеціальності 081 Право, з яких 126 осіб – в експериментальній групі (ЕГ) та 122 особи – у контрольній групі (КГ). Крім того, до експерименту було залучено 47 викладачів закладів вищої освіти юридичного профілю. Слід підкреслити, що в експериментальних групах (ЕГ) дослідження проводилося відповідно до розробленого нами науково-

методичного забезпечення процесу формування професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства, а студенти контрольної групи (КГ) здобували фахову освіту за традиційною схемою університетського навчального процесу.

Зауважимо, що критеріями формування необхідного рівня професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства виступають: ціннісно-орієнтаційний, когнітивно-інструментальний та оцінювально-результативний.

Діагностика *ціннісно-орієнтаційного* критерію вимагала низки таких показників як: наявність мотивів і потреб, ціннісних орієнтацій у здійсненні етично орієнтованої юридичної діяльності; усвідомлення майбутніми правниками соціально-моральної відповідальності за наслідки своїх дій; установка на соціальну взаємодію з різними суб'єктами правових відносин; умотивоване прагнення до безперервного особистісно-професійного самовдосконалення.

Рівні сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства у фаховій підготовці за показниками *ціннісно-орієнтаційного* критерію визначалися за допомогою діагностики мотивації студентів до здобуття професійно-етичних знань (модифікація В. Шапаря); дослідження особливостей аксіологічної сфери майбутніх правників (методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча); анкети щодо світоглядних установок і ціннісних орієнтацій, їх закріпленість у професійній діяльності; а також субтестів «Шкала ціннісної орієнтації».

Результати рівнів сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства за ціннісно-орієнтаційним критерієм на початку і наприкінці педагогічного експерименту представлено в таблиці 1.

Порівняння вихідних та кінцевих результатів дослідження за рівнями сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства за показниками ціннісно-орієнтаційного критерію дало змогу відзначити їхню значну позитивну динаміку: в ЕГ (відповідно 19,14% і 34,39% – високий рівень; 19,94% і 40,13% – достатній; 38,51% і 18,16% – середній; низький – 22,41% та 7,32%), в той час як в КГ спостерігалися лише незначні рівневі зрушення (відповідно 17,78% і 19,63% – високий; 20,08% і 25,09% – достатній; 33,25% і 30,35% – середній; низький – 28,89% і 24,93%).

Таблиця 1

Динаміка рівнів сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства за ціннісно-орієнтаційним критерієм, %

Етапи / Групи	Констатувальний етап		Контрольний етап	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Високий	17,78	19,14	19,63	34,39
Достатній	20,08	19,94	25,09	40,13
Середній	33,25	38,51	30,35	18,16
Низький	28,89	22,41	24,93	7,32

Джерело: розроблено автором

Позитивні зміни у сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства за показниками ціннісно-оріє-

нтаційного критерію ми пов'язуємо з ефективністю формувальних впливів на процес стимулювання інтересу у суб'єктів навчання до правничої професії, пробудження потенційних можливостей, ціннісних орієнтацій у здійсненні ними етично орієнтованої професійної діяльності.

Відмітимо, що забезпечувалося це шляхом ампліфікації навчальних дисциплін морально-ціннісним змістом циклу загальної, професійної та практичної підготовки, а також за вибором ЗВО і слухача, зокрема: «Юридична конфліктологія», «Психологія», «Юридична деонтологія», «Етика»; проведення індивідуальних та колективних бесід; рефлексивно-творчих та психоаналітичних вправ; проблемних семінарів; тренінгів професійної саморегуляції; розроблення проектів та ін., що своєю чергою, сприяло морально-етичному розвитку особистості, її духовного збагачення.

На основі таких індикаторів як: сформованість етичних знань, умінь, компетентностей та професійно значущого досвіду; обізнаність, оволодіння загальнонауковими професійними знаннями і досвідом, нормативно-правовими функціями, змістом і принципами етичного кодексу правничої діяльності; здатність технологічно вибудовувати юридичну діяльність відповідно до встановлених етичних норм досліджувалася ступінь сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства у фаховій підготовці за *когнітивно-інструментальним* критерієм.

Вимірювання показників когнітивно-інструментального критерію здійснювалося за допомогою наступних методик: анкета на виявлення умінь застосовувати знання з етичних норм, принципів, правил у правничій діяльності; діагностика комунікативної толерантності (за В. Бойком); сформованість умінь використовувати професійно-етичні знання в професійній діяльності, дотримання вимог професійно-етичного кодексу; авторська методика дослідження сформованості етичних знань, умінь та компетентностей; діагностика доброзичливості (за шкалою Кембелла); результати контрольних робіт і тестів.

Метою цього етапу було виявлення здатності майбутніх правознавців технологічно вибудовувати юридичну діяльність: аналізувати, співставляти, виявляти сутність та взаємозв'язки, знаходити оптимальний спосіб розв'язання професійної ситуації, прогнозувати та оцінювати результат відповідно до встановлених етичних норм.

Результати сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства за когнітивно-інструментальним критерієм після застосування комплексу формувальних впливів (рефлексивно-творчі вправи, система тренінгових занять з метою формування етичного складника у структурі професійної компетентності майбутніх правознавців, арт-педагогічні ігротехніки, рольові ігри, вирішення етично-орієнтованих ситуацій та завдань) подано в таблиці 2.

Так, у контрольній групі після проведення формувального етапу експерименту за когнітивно-інструментальним критерієм відбулися зміни, проте вони були незначними: кількість студентів спеціальності 081 «Право» із високим та достатнім рівнями збільшилася на 5,22% і 4,36% від-

повідно, а кількість майбутніх бакалаврів-правників із середнім і низьким рівнями зменшилася на 3,73% та 13,31% відповідно.

Таблиця 2

Динаміка рівнів сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства за когнітивно-інструментальним критерієм, %

Етапи / Групи	Констатувальний етап		Контрольний етап	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Високий	17,65	18,05	22,87	35,28
Достатній	20,81	19,74	25,17	39,57
Середній	29,92	32,46	33,65	15,39
Низький	31,62	29,75	18,31	9,76

Джерело: розроблено автором

Отже, аналіз результатів дослідження засвідчує лише тенденцію до поліпшення його результатів за когнітивно-інструментальним критерієм у контрольній групі здобувачів правової освіти.

Як засвідчують результати таблиці 2, за когнітивно-інструментальним критерієм сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства приріст результатів за рівнями в експериментальній групі становив: високий рівень – 17,23%; достатній рівень – 19,83%; зменшення студентів-правників із середнім рівнем за цим критерієм відбулося на 17,07%, а з низьким рівнем – на 19,99%.

Зазначені показники є результатом оволодіння майбутніми бакалаврами з правознавства авторського спецкурсу «Професійно-етична компетентність фахівця-правника», роботи «Юридичної клініки»; проведення нетрадиційних лекційних і семінарських занять з таких дисциплін як: «Цивільне право», «Криміналістика», «Соціальна психологія», «Юридична конфліктологія», «Етика», що прискорювали процес набуття учасниками навчання самостійно мислити, адекватно діяти, вести дискусію, шукати етично орієнтовані шляхи розв'язання суперечок, дискусійних моментів; опанування та інтеріоризацію ціннісних аспектів правничої професії; системою знань про кодекс професійної поведінки, застосування норм моралі при наданні правових послуг, поняття про етичний обов'язок, соціально-моральну відповідальність, знання категорій етики, вимоги до побудови юридичного діалогу, знання про стратегії і тактики етико-комунікативної взаємодії, психотехнології управління конфліктами та ін.

Порівнюючи вихідні та кінцеві результати дослідження щодо сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства в експериментальній групі щодо когнітивно-інструментального критерію, можемо констатувати її значні позитивні зрушення за рівнями.

Діагностика оцінювально-результативного критерію потребувала дослідження наступних показників: спрямованість особистості на глибоке та всебічне професійне самопізнання; здатність до самоаналізу та самооцінки результатів юридичної діяльності; володіння рефлексивними технологіями і вміннями порівнювати

результати дії з метою, яка була поставлена; здатність визначати шляхи особистісно-професійного розвитку на основі адекватної самооцінки, реального оцінювання своїх професійних можливостей.

Процес вивчення показників оцінювально-результативного критерію здійснювався на основі діагностики рівня суб'єктивного контролю Дж. Роттера (модифікація Є. Бажина, С. Голинкіної, А. Еткінда); самооцінки конструктивної поведінки у конфлікті; діагностики самооцінки (за Ч. Спілбергером, Ю. Ханіним); авторської експрес-діагностики «Самоаналіз-оцінка сформованості професійно-етичних якостей»; діагностики оцінки самоконтролю у спілкуванні (за М. Снайдером), результативність яких продемонстровано у таблиці 3.

Таблиця 3

Динаміка рівнів сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства за оцінювально-результативним критерієм, %

Етапи / Групи	Констатувальний етап		Контрольний етап	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Високий	18,70	17,85	21,43	36,09
Достатній	23,12	22,64	25,85	40,18
Середній	30,75	33,09	29,71	15,35
Низький	27,43	26,42	23,01	8,38

Джерело: розроблено автором

Аналізуючи наведені вище результати дослідження щодо сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства за оцінювально-результативним критерієм, які склали контрольну групу, можемо говорити лише про тенденцію до їх збільшення, тому що істотного приросту результатів за час проведення формувального етапу експерименту у цій групі не відбулося.

Разом із тим, значно збільшилися відповідні показники за оцінювально-результативним критерієм в експериментальній групі студентів спеціальності 081 «Право» на 18,24% – високий рівень; на 17,55% – достатній рівень; середній і низький рівні зменшилися на 17,74% і 18,04% відповідно.

Отже, на основі діагностичних зрізів визначено рівень сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства у КГ та ЕГ до та після формувального етапу педагогічного експерименту. Узагальнені результати представлено у таблиці 4.

Порівняння результатів дослідження в експериментальній і контрольній групах після проведення формувального етапу експерименту показало, що майбутні бакалаври з правознавства експериментальної групи перевищили результати контрольної групи на істотно значимому величині за показниками трьох критеріїв сформованості професійно-етичної компетентності.

Таким чином, аналізуючи одержані результати дослідження щодо формування професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства, можемо стверджувати про

**Результати сформованості професійно-етичної компетентності
майбутніх бакалаврів з правознавства, %**

Критерії	Групи	Рівні							
		високий		достатній		середній		низький	
		на початку	наприкінці	на початку	наприкінці	на початку	наприкінці	на початку	наприкінці
Ціннісно-орієнтаційний	КГ	17,78	19,63	20,08	25,09	33,25	30,35	28,89	24,93
	ЕГ	19,14	34,39	19,94	40,13	38,51	18,16	22,41	7,32
Когнітивно-інструментальний	КГ	17,65	22,87	20,81	25,17	29,92	33,65	31,62	18,31
	ЕГ	18,05	35,28	19,74	39,57	32,46	15,39	29,75	9,76
Оцінювально-результативний	КГ	18,70	21,43	23,12	25,85	30,75	29,71	27,43	23,01
	ЕГ	17,85	36,09	22,64	40,18	33,09	15,35	26,42	8,38

Джерело: розроблено автором

ефективність запропонованих нами педагогічних інновацій в експериментальній групі студентів спеціальності 081 «Право».

Динаміку рівнів сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства подано в таблиці 5 (на констатувальному і контрольному етапах педагогічного експерименту).

Таблиця 5

**Динаміка рівнів сформованості
професійно-етичної компетентності
майбутніх бакалаврів з правознавства, %**

Рівні	Констатувальний етап експерименту		Контрольний етап експерименту	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Високий	18,04	18,35	21,31	35,25
Достатній	21,34	20,77	25,37	39,96
Середній	31,31	34,69	31,24	16,3
Низький	29,31	26,19	22,08	8,49

Джерело: розроблено автором

Слід зазначити, що для перевірки достовірності результатів, одержаних у ході експерименту, нами проведено статистичний аналіз даних, використавши один із методів перевірки статистичних гіпотез – *t*-критерій Стьюдента, з метою з'ясування наявності або відсутності різниці результатів експериментальної та контрольної групи.

t-критерій Стьюдента визначали за формулою:

$$t = \frac{M_1 - M_2}{S_{M_1 - M_2}}, \quad (1)$$

де M_1 – середнє арифметичне результатів експериментальної групи;

M_2 – середнє арифметичне результатів контрольної групи;

$SM_1 - M_2$ – стандартна помилка різниці середніх арифметичних.

Маючи на меті отримання емпіричних даних, на контрольному етапі педагогічного експерименту застосовано метод експертних оцінок, сутність якого полягала в опитуванні спеціально створеної групи учасників-експертів (серед яких 5 висококомпетентних фахівців юридичної сфери діяльності), залучення яких дало змогу здійснити достовірно важливе оцінювання шляхом анкетування та бесіди. Було введено бальне оцінювання рівнів сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства: високий рівень – 5 балів, достатній – 4 бали, середній – 3 бали, низький – 2 бали. Експертні показники подано в таблиці 6.

З метою розрахунку *t*-критерію Стьюдента вихідні узагальнені дані представлено в таблиці 7.

Так, розрахунок середніх арифметичних обчислюємо за нижченаведеною формулою:

$$M = \frac{\sum X_i}{N}, \quad (2)$$

де X_i – сумарний результат групи;

N – кількість респондентів.

$\sum X_i^2$ розраховуємо наступним чином для експериментальної групи:

$$5^2 \times 44 + 4^2 \times 50 + 3^2 \times 21 + 2^2 \times 11 = 2133;$$

для контрольної групи:

$$5^2 \times 26 + 4^2 \times 31 + 3^2 \times 38 + 2^2 \times 27 = 1596.$$

Вихідними даними були показники наприкінці контрольного етапу педагогічного експерименту в ЕГ та КГ.

Таблиця 6

Експертні оцінки

Рівні	Експериментальна група N=126 студентів		Контрольна група N=122 студенти	
	кількість осіб	оцінка	кількість осіб	оцінка
Високий	44	5 б.×44 = 220	26	5 б.×26 = 130
Достатній	50	4 б.×50 = 200	31	4 б.×31 = 124
Середній	21	3 б.×21 = 63	38	3 б.×38 = 114
Низький	11	2 б.×11 = 22	27	2 б.×27 = 54
Оцінка групи (Σ)	505 б.		422 б.	
Середній бал (M)	4,01		3,46	

Джерело: розроблено автором

Таблиця 7

Вихідні дані для розрахунку критерію Стьюдента

Параметр	Експериментальна група	Контрольна група	Допоміжні розрахунки	
	X_1	X_2	X_1^2	X_2^2
Σ	505	422	255025	178084
M	4,01	3,46		
ΣX_i^2	2133	1596		

Джерело: розроблено автором

Для визначення результатів дослідження розраховуємо показник варіації за формулою:

$$SS_X = \sum (X_i - M)^2 = \sum X^2 - \frac{(\sum X)^2}{N}, \quad (3)$$

де X_i – результати респондентів;
 N – кількість респондентів.

Спочатку розраховуємо суму квадратів відхилень від середньоарифметичного за формулою: $(X-M)^2$. Цей вираз можна викласти у вигляді символів SS_X . Суму квадратів відхилення знаходимо так:

$$SS_1 = 2133 - \frac{(505)^2}{126} = 108,99;$$

$$SS_2 = 1596 - \frac{(422)^2}{122} = 136,3.$$

Потім знаходимо дисперсію (міру варіації оцінок) для кожної групи за формулою:

$$S^2 = \frac{SS}{N-1}. \quad (4)$$

Отримуємо:

$$S_1^2 = \frac{108,99}{126-1} = 0,87; S_2^2 = \frac{136,3}{122-1} = 1,13.$$

Далі знаходимо стандартне відхилення S відповідно в кожній групі за формулою:

$$S = \sqrt{\frac{SS}{N-1}}. \quad (5)$$

Отримуємо:

$$S_1 = \sqrt{\frac{108,99}{126-1}} = 0,93; S_2 = \sqrt{\frac{136,3}{122-1}} = 1,06.$$

Тепер підраховуємо статистичну похибку S_M для кожної із груп за нижченаведеною формулою:

$$S_M = \sqrt{\frac{SS}{N(N-1)}}. \quad (6)$$

Отримуємо:

$$S_{M_1} = \sqrt{\frac{108,99}{126 \cdot (126-1)}} = 0,08;$$

$$S_{M_2} = \sqrt{\frac{136,3}{122 \cdot (122-1)}} = 0,1.$$

Знаходимо стандартні помилки різниці середніх арифметичних $S_{M_1-M_2}$ за формулою:

$$S_{M_i-M_x} = \sqrt{\frac{SS_1 + SS_2}{N_1 + N_2 - 2} \times \left(\frac{1}{N_1} + \frac{1}{N_2}\right)}. \quad (7)$$

Отримуємо:

$$S_{M_1-M_2} = \sqrt{\frac{108,99 + 136,3}{126 + 122 - 2} \times \left(\frac{1}{126} + \frac{1}{122}\right)} = 0,127.$$

Вираховуємо t -критерій Стьюдента за формулою 3.2:

$$t = \frac{4,01 - 3,40}{0,127} = 4,33.$$

Одержаний коефіцієнт $t=4,33$ порівнюємо з теоретичним (табличним) значенням t -розподілу Стьюдента. Відтак, з урахуванням ступеня вільності, що розраховується за формулою $df = N_1 + N_2 - 2 = 246$ при $p=5\%$ (рівень значущості $\alpha=0,05$, що відповідає 95% достовірності), теоретичне значення t -розподілу Стьюдента становить $t=1,97$.

Одержаний коефіцієнт $t=4,33$ значно перевищує табличне значення, тобто запропонована дослідно-експериментальна програма є ефективною.

Висновки. Таким чином, можемо із впевненістю констатувати, що реалізація в освітньому процесі структурно-функціональної моделі формування професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства у фаховій підготовці дійсно привела до суттєвих позитивних змін рівнів сформованості досліджуваного феномену експериментальної групи.